

een antwoord in duizend woorden

Hoe verhouden we ons intussen tot de dood?

Jamal Ouariachi
is schrijver. Hij woont
in Amsterdam.

Negen dagen nadat hij in Amsterdam werd neergeschoten, overleed misdaadjournalist Peter R. de Vries in het ziekenhuis aan zijn verwondingen. In die schemertijd hoorde je vaak zeggen dat De Vries 'vocht' voor zijn leven. Ik wil niet lullig doen, maar als je door een kogel in het hoofd getroffen bent, valt er weinig te vechten. Terwijl De Vries in de media tot een onaantastbare volksheld werd verheven, raakte ook zijn sterfbed doordrenkt van martiale heroïek.

Je krijgt ook nooit eens rust, zelfs niet als je dood ligt te gaan. In een documentaire die vorig jaar werd uitgezonden ter gelegenheid van de tiende sterfdag van Harry Mulisch, haalden vrienden van de schrijver herinneringen op aan zijn laatste dagen. 'Soeverein' was het woord dat in dat hagiografische gebabbel telkens weer opdook.

Sereen en waardig zijn ook twee van die veelvuldig gebruikte woorden om iemands overlijden te duiden. En hoewel ik mee kan gaan in de gedachte dat het van belang is de dood te aanvaarden wanneer die zich aandient, denk ik tegelijkertijd ook: maar heb je een keuze, dan? De dood neemt ongeraagd. De meeste stervenden zijn te verzwakt voor paniek of woedend verzet.

(192)
Onlangs las ik de prachtige novelle *Zwaarbe-waakte treinen* van de Tsjechische schrijver Bohumil Hrabal (1914-1997), waarin een jonge spoorwegbeambte tijdens de Tweede Wereldoorlog een aanslag pleegt op een Duits wapentransport-per-trein. Net nadat hij zijn tijdbom in een laadbak van de trein heeft geworpen, wordt hij ontdekt door een Duitse soldaat: vrijwel gelijktijdig schieten de twee op elkaar. De soldaat valt van de trein, de beambte valt uit zijn schuilplaats, beiden rollen zwaargewond de berm in. De soldaat ligt daar vervolgens op zijn zij surplace te 'marcheren', 'het leek alsof hij liep, met zijn zware dienst schoenen schraapte hij de sneeuw van de bevroren klei en zoden, en hij hield zijn

buik vast en kermde'. Eén woord blijft hij herhalen: 'Mutti, Mutti, Mutti!'

Dit sterven kent geen waardigheid. Sterker nog: de beambte, die zelf bezig is te sterven, raakt geïrriteerd door het gekerm en gemar-cheer ('het was aldoor net of hij van zijn eigen gewonde lichaam wilde weglopen') en hij besluit de soldaat een genadeschot te geven, maar hij schiet net naast het hart: en de soldaat begint nóg harder 'Mutti!' te schreeuwen, 'en ging nog sneller surplace lopen, alsof het zijn laatste stappen zouden zijn', en pas na een derde schot, door het oog, ziet de beambte hoe de voeten van de soldaat 'langzaam en zachtjes hun plaats van bestemming bereiken en tot stilstand komen'. Waarna ook de beambte zelf aan zijn verwondingen overlijdt.

'Ik wil niet weer over cancelcultuur beginnen, maar dit lijkt me toch een van de kenmerkendste neigingen van onze tijd: het pijnlijke, het confronterende - dat moet allemaal uit beeld om onze tere zielen te beschermen. Maar zo worden die zielen ook almaar teerder'

In al z'n tergende horror deed deze sterf-scène me denken aan de sterfscène aller sterf-scènes, eentje die een complete novelle lang duurt: Tolstoj's *De dood van Ivan Iljitsj*. Maandenlang wordt Iljitsj gekweld door een onbegrepen en onbehandelbare ziekte. De lezer is er getuige van hoe hij gaandeweg de moed verliest. Hij wordt woedend op de wereld om hem heen, die doorgaat alsof er niks aan de hand is. Zijn angst is verstikkend, de pijn ondraaglijk. Op een moment van wanhoop huilt hij, 'over zijn eigen hulpeloosheid, over zijn vreselijke eenzaamheid, over de hardheid van de mensen, over de hardheid van God, over de aanwezigheid van God'. Hij huilt 'omdat er geen antwoord was en ook niet kon zijn'.

De ellende eindigt ten slotte met drie dagen aanhoudend geschreeuw. "Ieh! Ieh! Ieh!" schreeuwde hij in verschillende toonaarden. Zijn schreeuw was begonnen met: "Ik wil niet!" en hij was op die ie-klank blijven hangen.' Pas op het allerlaatst wijkt de doods-angst, en sterft Ivan Iljitsj.

(589)
In de uitstekende podcast *Kassiewijle* onderzoeken radiomaker Laura Stek en kunstenaar Babs Bakels onze hedendaagse doods-cultuur. Hoe we onze doodsangst proberen te bezwe-

ren. Hoe we met lijken omgaan. Hoe onze uitvaartrituelen tegenwoordig worden ingericht. En hoe de millennia-oude wens om de dood te overwinnen met moderne technieken steeds vervulbaarder lijkt.

In een aflevering genaamd 'De laatste adem' komt kunstenaar Vibeke Mascini aan het woord. Zij plaatste in 2017 in de *Volkskrant* een in memoriam-advertentie voor het woord 'doodsreutel'. Dat stond niet langer in de fysieke Van Dale, omdat het steeds minder gebruikt wordt. Mascini roept sindsdien via verschillende projecten schrijvers en journalisten op om in publicaties het woord doodsreutel te gebruiken - inmiddels wordt het weer vermeld in de online versie van Van Dale. (Ik lever bij dezen graag een kleine bijdrage.)

Is dit een zinloze strijd tegen taalvernieuwing? Volgens mij gaat het dieper. Mascini observeert dat allerlei specifieke, lieflijke woorden verdwijnen, en dat daar steeds meer abstracte en verbloemde termen voor in de plaats komen. Zonde, want 'voor een onderwerp zo complex als de dood hebben we eigenlijk zo veel mogelijk woorden nodig', stelt zij.

(774)
Podcastmaker Bakels geeft een paar andere voorbeelden: 'afleggen' heet tegenwoordig 'laatste verzorging', 'lijkwagen' is nu 'rouw-wa-to', en de Nederlandse minister van Binnenlandse Zaken Ollongren wil het woord 'lijk' uit de 'Wet op de lijkbezorging' schrappen. Die wet zou 'uitvaartwet' moeten gaan heten.

Overigens verdwijnt ook de doodsreutel zelf: medici kunnen via symptoombestrijding het reutelgeluid onderdrukken, waardoor de omstanders niet langer dat onaangename gepruittel van de stervende hoeven aan te horen.

Bakels: 'Ik ben niet tegen een schone dood, maar het heeft toch weer iets te maken met dat we al het lelijke willen wegfilteren, omdat we eigenlijk steeds gevoeliger raken, en dat gevoelig raken ontstaat ook als je alle confrontatie wegneemt.'

Ik wil niet weer over cancelcultuur beginnen, maar dit lijkt me toch een van de kenmerkendste neigingen van onze tijd: het moeilijke, het pijnlijke, het confronterende - dat moet allemaal uit beeld gehakt om onze tere zielen te beschermen. Maar door de bescherming worden die zielen ook almaar teerder.

Ik gun iedereen die ertoe in staat is een waardige, serene, desnoods zelfs heroïsche dood. Maar mijn sympathie gaat zeker ook uit naar de stervende die krijgt van doods-angst of die reutelend het einde tegemoet gaat - een einde dat, hoezeer we het ook op-poetsen met mooie woorden, altijd neerkomt op ontbinding, verrotting, verdwijning. Daar kan geen eufemisme tegenop.

(1000)
Afwisselend zoeken Jeroen Olyslaegers, Charlotte Van den Broeck en Jamal Ouariachi in 1000 woorden een antwoord op een eigen actuele vraag.

